

Самоїленко Вікторія
(м.Запоріжжя)

Жанрова своєрідність роману Г.Четтла “Пірс Простак”

Питання про жанрову віднесеність зазначеного у заголовку цієї статті твору Генрі Четтла є цікавим з огляду на цілий ряд причин: по-перше, елизаветинська проза за своєю жанровою природою є надзвичайно поліфонічною та гетерогенною; по-друге, романічні твори періоду свого становлення являють собою продукт вельми складний з точки зору їх жанрової атрибуції; і, по-третє, твори письменників епохи, близької до маньєризму, через їхнє прагнення “грати в своїй манері” є дуже неоднорідними в плані їх формального визначення.

У зарубіжній науці побутує традиція розглядати роман пізньоренесансного автора як своєрідну суміш “високого” та “низького” рівнів, як поєднання у межах одного цілого різних і доволі “несумісних” романних світів. Так, у творі Четтла, приміром, неважко помітити риси двох антиномічних поетик – любовно-авантюрної та “крутійської” (пов’язаної з пікарескою традицією), в обрамленні третьої – пасторальної, що загалом можна вважати особливістю маньєристичного мислення автора.

Ф.Манн відносить “Пірс Простак” до категорії “крутійського” роману¹, особливу увагу звертаючи на вплив двох традицій: іспанської пікарески, репрезентованої анонімним твором “Ласарильйо з Тормеса” (1554), та національної “шахрайської” художньої прози. Автор фундаментального дослідження “Історія англійського роману” (1937), відомий літературознавець Е.Бейкер, котрий розглядає елизаветинську добу як період “експериментів” у галузі романного жанру і весь тогочасний роман зараховує до “списку невдач”, твір Четтла романом взагалі не називає, а використовує для його

II. Історико-літературний процес

характеристики інші терміни, зокрема “tale”, “story” або ж “tract”². При цьому дослідник зауважує: “Це – перше англійське оповідання, в якому унаочнюється пряме наслідування іспанського пікареского роману”³.

Л.Райт відносить “Пірса Простака” до класу “сатиричних” оповідань з “характерною алегоричною рисою”⁴. Безсумнівно, що поетика “низової” лінії роману – історії, пов’язані з пошуками хазяїв, а також описи їхніх пороків, манер тощо – всуціль пронизана сатиричним началом. Цьому рівневі твору пізньоренесансного автора притаманний сатиричний погляд на дійсність, який є прикметою настановної тенденції, що була характерною рисою тогочасної романістики.

Д.Вінні, аналізуючи твір Четтла та зауважуючи, що в пізньоренесансній Англії “крутійська” література дуже швидко набувала популярності⁵, акцентує увагу на досить оригінальній структурі цього маньєристичного роману, котрий, на думку дослідника, складається з двох окремих історій, розташованих всередині обрамлення, яке утворює третю оповідну лінію⁶. Історію першого, *високого*, рівня він пов’язує з любовними пригодами благородних героїв (Еміліус, Ліліана), а другий, *низький*, рівень твору – з розповіддю про етапи служіння чесного слуги.

В.Девіс у книзі “Ідея та дія в елизаветинській художній літературі” (1969) досить детально аналізує “Пірса Простака”, відзначаючи, що тому притаманні риси поетики грецького роману та тогочасної “шахрайської” біографії⁷, і звертає увагу на роль “сатиричних вставок”, які віртуозно вплетені письменником у загальну канву твору та створюють дидактичний ефект⁸.

Л.Ешлі називає твір Г.Четтла “пікареским пасторальним оповіданням”⁹. Д.Морголіс зауважує, що для “Пірса Простака” характерним є “продумане поєднання декількох оповідань в одну історію”¹⁰. Але, відзначаючи багатоскладовість Четтлового твору, цей дослідник, на жаль, не дає йому будь-якого жанрового визначення.

Відомий літературознавець П.Селзмен у книзі “Англійська художня проза (1558–1700)” (1985) пише, що “Пірса Простак” водночас поєднує в собі і світ любовно-авантюрного

роману, і художній світ Т.Неша"¹¹. Перегук із творчістю Неша вчений пов'язує з памфлетом останнього "Пірс Безгрошовий (1592). Він також вказує на "певну схожість" між історією Джека Вілтона ("Нещасливий мандрівник", 1593) Т.Неша та розповіддю про факти з біографії Простака¹², відзначаючи вплив тогочасної національної "низо-вої" художньої прози на становлення пізньоренесансного роману.

У вітчизняному літературознавстві до вісімдесятих років нашого століття "Пірс Простак" практично не вивчався. Лише в другій половині 80^x рр. з'явилися роботи Л.П.Привалової¹³, в яких він аналізується. Визначаючи жанрове обличчя цього твору, дослідниця називає його "романом-життєписом, покликаним відтворити широку панораму світу"¹⁴. Основу "Пірса Простака", на думку Привалової, складає "сатирично-авантюрний життєпис"¹⁵. Картини опису життя, змальовані у Четтловому романі, вона порівнює з тими картинами, які представлені в романі Т.Неша "Нещасливий мандрівник", і приходять до висновку, що "в основі "Нещасливого мандрівника" – хронотоп "великої дороги", а Генрі Четтл використовує мотив служіння у різних хазяїв, який походить від іспанської пікарески"¹⁶.

Таким чином, більшість фахівців зараховують "Пірса Простака" до численних зразків романного жанру елизаветинського періоду і справедливо вважають його досить своєрідним і найбільш визначним твором англійського пізньоренесансного автора. Особливо відзначається певна унікальність цього твору. яка полягає у доволі незвичній контамінації різних жанрових форм. І дійсно, "Пірс Простак" – конгломеративне утворення, як, до речі, й багато інших тогочасних зразків романного жанру (зокрема "Евфуес" Дж.Лілі, "Розалінда" Т.Лоджа, "Пандосто" Р.Гріна та ін.). Як зазначає М.Бахтін: "Будь-який роман-гібрид – це з наміром і свідомо художньо організований гібрид"¹⁷. Роман Г.Четтла в цьому відношенні не становить винятку: ця особливість у ньому проявляється навіть більш яскраво, ніж у творах його попередників-романістів.

На думку автора даної статті в романі "Пірс Простак" наявні елементи поетики різних жанрів: притчі, памфлету, мораліте, новели. Проте жодна з цих жанрових форм не є

II. Історико-літературний процес

домінуючою: усі вони як рівнозначні складові частини входять до єдиної романної структури Четтлового твору.

Так, притчове начало в цьому творі відчувається у динамічному подієвому ряді, в епізодах з описом пригод простого підмайстра, історія життя якого дуже нагадує читачеві відомий біблійний мотив блудного сина. Про певну близькість цього твору до жанру притчі свідчить, крім того, й умовність авторського звернення до просторово-часових категорій, і часте використання письменником алегорії, і підпорядкування фабули моралізаторському задуму, що викристалізовується з позиції явного дидактизму.

“Низовий” рівень роману Г.Четтла, а саме розповідь про представників кримінального світу, за жанровими ознаками нагадує памфлет. Історія служіння Пірса – головного героя – значною мірою схожа на популярні в ті часи памфлети про конні-кетчерів. Використання автором злободенної тематики, акцентування уваги на соціальному аспекті, звернення до реальної сучасності, прагнення виявити вади тогочасного суспільства, сатиричне зображення типових представників “злодійського дна” також свідчать про співвіднесеність даного твору з поетикою памфлетного жанру. Адже памфлет, як відомо, був однією з найбільш популярних прозаїчних форм елізаветинської доби, тож не міг, зрозуміло, не впливати на формотворчі експерименти Четтла-прозаїка.

У конгломеративній структурі роману “Пірс Простак” присутній також і новелістичний компонент. Серед письменників епохи Відродження, зауважує А.Ліпатов, доволі поширеними були інтенції щодо написання “багатопланового роману із сюжетними розгалуженнями, що постають у вигляді вставних новел, які є або паралельними або такими, що переплітаються між собою”¹⁸. В романі Четтла дійсно є кілька сюжетних ліній. Зокрема до тексту введено три історії: перша з них розповідає про вигнання монарха Фракії Геленуса та двох його дітей – Еміліуса і Родопи, друга – про блукання світом та ті випробування, що випали на долю іншого сина Геленуса, Селінуса, котрий дуже нагадує собою блудного сина, а третя – про кохання двох благородних героїв – королеви Крита – Еліани та принца Фракії – Еміліуса. Усі ці історії формують

“високу” лінію роману. До цієї ж лінії відносяться також і пасторальні сцени, які складають приблизно дванадцятую частину оповіді. Щоправда, зображення пастушого життя у Четтла значною мірою відрізняється від традиційних для пасторальних романів описів. Оскільки його Пірс – простий пастух, а не закоханий (як мало б бути згідно з романною традицією), то й пасторальне життя змальовується, головним чином, як трудова діяльність пастухів.

Дві третини роману складають події, безпосередньо пов’язані з життям і службою головного героя. Він перебуває у постійних пошуках хазяїв і переходить від одного господаря до іншого. При цьому автор показує духовний ріст свого героя, його моральне вдосконалення. І хоча, змінюючи господарів, Пірс поступово спускається вниз по соціальних сходах, він представлений як духовно стійкий індивідуум, чиї високі моральні якості витримують усі випробування на міцність.

“Пригоди” головного героя складають основну сюжетно-композиційну канву роману. Автобіографічний план, який досить часто зустрічається у творах Четтла, проходить через усю оповідь, що розпочинається картиною ідилічного життя на лоні природи й закінчується у пасторальному локусі. Автор, таким чином, показує, що людина низького статусу, яка не бажає пристосовуватися, може “спастися” та реалізувати себе у ідилічному пасторальному просторі, віддаленому від бурхливого міського життя, яке сповнене інтриг і спокус. Він демонструє еволюційне переродження свого героя із слуги-підмайстра у пастуха – вільну людину. Пастуше життя Пірса, який стає “творцем власної долі”, до певної міри виявляється подібним до праці поета – творця “нової” реальності. Цікавим виявляється той факт, що саме тоді, коли Пірс стає пастухом, у нього виникає потреба осмислити свій життєвий шлях і він подає на суд слухачів (а водночас і читачів) розповідь про свої пригоди. Доречно навести думку Н.Римар: “Задача романіста – не розповісти про значні події, а зробити цікавими події незначні. Роман буде тим вище й благородніше, чим більше він буде відображати внутрішнє і менше – зовнішнє життя”¹⁹. Саме про незначні події й веде мову Четтл, розповідаючи про долю простого підмайстра, який шукає господаря. Цей мотив, як

II. Історико-літературний процес

відомо, був вельми популярним в іспанській пікаресці, однак у Четтла він дещо видозмінюється. На відміну від іспанських пікаро, Пірс не шахрай і не крутій, який піклується лише про пошуки кращого місця під сонцем, герой Четтла – сатиричний спостерігач дійсності. Причому, кожна його “пригода” супроводжується душевними переживаннями. Тож можна сказати, що психологія Простака за своєю сутністю антиномічна життєвим принципам шахраїв – “лицедіїв життя”²⁰.

Характеризуючи романного героя, Н.Римар зазначає, що він “виходить за межі свого звичайного існування, стикаючись з новими сферами життя, проживає ті чи інші ситуації, досліджує їх, освоює та пізнає нові цінності”²¹. Саме таким і постає герой Четтла. Висока мораль, яка, до речі, анітрохи не властива іспанському пікаро, допомагає Пірсу об’єктивно оцінювати події та викривати суспільні й людські вади. При цьому автор очима свого героя, котрий досить часто нагадує дитину, намагається показати процес деградації “могутніх правителів світу”.

“Роман почав народжуватися з виникненням процесу виділення людської особистості, її самоусвідомлення” – зауважує Т.Денисова²². Г.Четтл, розповідаючи в своєму творі про життя маленької людини, прагнув показати становлення особистості, її розвиток. Тож не дивно, що історія служіння Пірса, котрий пройшов “школу життя”, містить в собі певні елементи роману виховання, де “ліричне начало переважає над епічним”²³, хоча в цілому цей твір, безперечно, до роману виховання віднесений бути не може.

Великої ваги надає автор описам реального життя людини, її взаємин із суспільством, зображенню людини як соціальної істоти. Саме реалістичністю оповіді “низовий” ярус роману Четтла відрізняється від “високого”, якому властиві літературна умовність та екзотизм.

Таким чином, “Пірс Простак” – це конгломеративний маньєристичний твір, в якому органічно поєднані елементи різноманітних романних форм. Його можна номінувати як авантюрно-автобіографічний роман з елементами шахрайського роману та з численними вкрапленнями сатиричного опису побуту і звичаїв людей. Цей твір є цікавим зразком

елизаветинського роману, який в історії розвитку романного жанру вважається “підготовчою стадією” на шляху від “romance” до “novel”²⁴.

¹*Mann F.O.* Introduction // *The Works of Thomas Deloney.* – Oxford, 1912. – P.25.

²*Baker E.A.* *The History of the English Novel.* In 2 v. – London, 1937. – V.2. – P.13,15,122,145.

³*Ibid.* – P.122.

⁴*Wright L.B.* *Middle-class culture in Elizabethan England.* – The University of North Carolina Press, 1935. – P.401.

⁵*Winy J.* Introduction // *The descent of Euphues. Three Elizabethan romance stories: Euphues, Pandosto, Piers Plainness.* – Cambridge, 1957. – P.22.

⁶*Ibid.* – P. 22.

⁷*Davis W.R.* *Idea and Act in Elizabethan Fiction.* – Princeton: Princeton Univ. Press, 1969. – P.192.

⁸*Ibid.* – P.202.

⁹*Ashley L.R.* *Renaissance Drama.* – London, 1980. – P.37.

¹⁰*Morgolis D.* *Novel and society in Elizabethan England.* – London: Croom Helm, 1985. – P.39.

¹¹*Salzman P.* *English Prose Fiction (1558–1700).* – Oxford, 1985. – P.87.

¹²*Ibid.* – P.284.

¹³*Привалова Л.П.* Пути эволюции английского романа последней трети XVI века // Проблемы становления и развития зарубежного романа от Возрождения к Просвещению. – Дн-ск, 1986; *Привалова Л.П.* Основные жанровые особенности модификаций английского романа последней трети XVI века. Дис. канд. филол. наук. – Дн-ск, 1987; *Привалова Л.П.* Карнавальная культура Англии и становление елизаветинского романа // Пуришевские чтения. Всемирная литература в контексте культуры. – М., 1993; *Привалова Л.П.* Роман “елизаветинцев” и пути развития гуманистической мысли в Англии XVI века // Основные этапы исторического развития поэтики зарубежного романа. – Дн-ск, 1996.

¹⁴*Привалова Л.П.* Пути эволюции... – С.14.

¹⁵*Привалова Л.П.* Карнавальная культура... – С. 22.

¹⁶*Привалова Л.П.* Там же. – С.23.

¹⁷*Бахтин М.М.* *Вопросы литературы и эстетики.* – М.: Худ. лит., 1975.

¹⁸*Липатов А.В.* *Формирование польского романа и европейская литература.* – М.: Наука, 1977.

¹⁹*Рымарь Н.Т.* *Введение в теорию романа.* – Воронеж, 1989.

²⁰*Бахтин М.М.* Цит. вид.

²¹*Рымарь Н.Т.* Цит. вид.

²²*Денисова Т.Н.* *Роман і проблеми його композиції.* – Київ: Наукова думка, 1968.

²³*Влодавская И.А.* *Поэтика английского романа воспитания начала XX века.* – К.: Вища школа, 1983. – С.4.

²⁴Це є класичною інтерпретацією, яку подає Вільям Конгрів у передмові до “Незнайомки” (1692). Автор порівнює поетику “romance” та “novel”.